

Boris Vezjak

Evropska paranoja in migracijska kriza

Čeprav preseneča, kako malokrat je omenjena, postaja paranoja vedno realnejše in močnejše psihopolitično stanje Evrope. Begunska kriza, ki je z neskončnimi trumami izmučenih moških, žena in otrok na poti v srečnejšo prihodnost proizvedla topljenje samoumevnosti v dojemanju Evropske unije, pod vprašaj pa postavila tudi njeno identiteto in na primer smisel schengenske meje, ni proizvedla le občutkov empatije in solidarnosti, na stežaj je odprla vrata tudi negativni psihologiji množic, ki jih ne more ustaviti nobena meja ali bodeča žica.

Zaklinjanje na evropske vrednote in civilizacijo, ki ga je sprožil begunski val, in to še pred tragičnim 13. pariškim novembrom, temelji na strahu, češ da bodo muslimani popolnoma zavojevali Evropo in si jo etnično, družbeno in religijsko podredili. S tem so ogrožene naše judovsko-krščanske korenine, se glasi poudarek. In seveda: z njimi, z Drugim, ni mogoče sobivati. Napačen sklep, ki temu sledi, je brutalen: pričakujemo lahko enormen spopad, morda spopad civilizacij in kultur, s tem pa poenotenje "našega" sveta proti "njihovemu". Slovenski intelektualci zato po novem nenehno ponavljajo, da se je "treba zbrati okoli evropskih vrednot od antike naprej" in da "ne smemo dovoliti, da se tu začne kakšen razkroj".

Kaj in kako ljudje mislijo o beguncih, sooblikuje politične in varnostne odločitve. V glave ljudi vedno agresivneje vstopajo napačna prepričanja, religiozni in drugi predsodki, stereotipizacija in močno sovraštvo, zaradi katerih prihaja do prvih konfliktov in incidentov z nasiljem širom evropskih mest. V kakšni meri se različne oblike nestrpnosti, največkrat v podobi islamofobnih občutkov, zlivajo v poenotujoč strah, ki v islamskem svetu in prihajajočih beguncih vidi enega sovražnika, s tem pa v neko trajno sumnjičavo miselnost o njih, ki prerašča v tisto, čemur je Richard Hofstadter nekoč dejal "paranoidni slog"? Videti je, da v vedno bolj intenzivni. Nesporno se je islamofobija okrepila ali celo legitimirala po pariškem masakru, zaradi katerega je francoski predsednik François Hollande razložil, da je njegova država v vojni, z njo pa tudi druge članice Unije.

Skupen nastop članic Evropske unije in zdaj še Združenih narodov, ki so potrdili enoten boj proti Islamski državi, ni bil le varnostni ukrep, ki se je začel z zračnim napadom francoskih letal na objekte in mesta v Siriji. Na njegovi podlagi se je kot dokončna izoblikovala tudi zelo enotna predstava o popolni vojni proti sovražniku, z njo pa hkrati tudi načini, kako ga zaznati in identificirati. Težko je ubežati vtisu, da tarča ni več nujno usmerjena v džihadiste in da sovražnik ni zgolj Islamska država. Za številne, ker se čutijo ogrožene, je to postala kar islamska kultura v celoti in sleherni njen pripadnik, v katerem tako rekoč

predpostavljamo zle namene. Enačaj med muslimanom in teroristom ni več skrita agenda nekaterih desničarskih medijev, tudi v Sloveniji, z njim se legitimira tudi politične in varnostne odločitve. Zaradi njih bomo, ni več dvoma, v prihodnjih mesecih in letih priča radikalnim spremembam glede schengenske imigracijske politike in azilne zakonodaje.

Po pariški moriji in številnih varnostnih intervencijah širom Evrope in sveta je težko ubežati primerjavi, da bo 13. november 2015 za Evropo morda postal nekaj takšnega kot 11. september za Združene države Amerike: datumski simbol začetka neke nove družbene in politične ere, prelomnica v kulturnih razmerjih v Evropi, ki napoveduje ne samo vojno proti terorizmu, temveč tudi drugačno dojemanje evropske identitete, prepredene s številnimi pastmi obrambnega samopoveličevanja na eni strani in sumničave blodnjavosti na drugi. Dojemanje sovražnika kot popolnega zla, odetega v islamska oblačila, je bilo značilno za Bushovo vojno proti terorizmu. Združene države Amerike imajo bogato tradicijo v prakticanju paranoidnega stila mišljenja, začinjenegam bodisi z rasističnimi ali komunističnimi podobami sovražnika. Ku Klux Klan in makartizem predpostavljata Drugega, nosilca človeške hudobije, ki ga je treba posledično zbrisati z obličja zemlje. Težko rečemo, da so islamski ekstremisti ali teroristi popolnoma sveža grožnja v očeh Evropejca, saj so odgovorni za večje število terorističnih dejanj v zadnjih dveh desetletjih na stari celini. Vendar stereotipizacija islama in njegova demonizacija ni stekla šele zaradi pokola v Parizu. Kot je zapisal eden izmed domačih teologov, smo lahko nastopa krvavega 13. novembra 2015 veseli, saj bo Evropo združil in ji omogočil, da slavi "dosežek civilizacije". Očitno je imel z njim v mislih razvpiti miselni vzorec, v skladu s katerim moramo zavarovati krščanske korenine v trenutku, ko so življenjsko ogrožene. A je po svojem degradiral celo slovito Huntingtonovo tezo o trku civilizacij, saj glede na uporabljeno terminologijo civilizacija po njegovem obstaja le na eni strani – evropski.

Do muslimanov sovražna retorika se je, kajpak, razmahnila že bistveno pred letošnjo begunsko krizo. Vendar doslej še ni prišla do tolikšnega izraza. Ko je leta 2011 Anders Behring Breivik izpeljal svoj okrutni morilski napad sredi Osla in na otoku Utoya, ga je pri tem vodila prav protiislamska mržnja in grozljiv občutek, da bo islam vsak hip zavladal Evropi. Za številne neonaciste in desničarje širom sveta se danes zdi Breivik tako rekoč preroška figura, ki je videla prihodnost. Psihopolitika paranoje se hrani s paranoidno mentaliteto in jo jemlje za svoj alibi. S pomočjo paranoidnih prepričanj državljanov, doslej prepoznavno značilnih predvsem za ameriško družbo, realna politika uspešno dosega svoje učinke. Vojne proti sovražnikom so uspešne le, če ljudstvo verjame, da so upravičene. In paranoja je pri tem v veliko, verjetno tudi v največjo pomoč. Njena instrumentalna vrednost je pravzaprav enormna. Vladam širom Evrope si je z njo mogoče najlažje podrediti ljudstvo in ga napraviti za vodljivo. Zato se zdi, da nas čaka obdobje, ko bo 13. november postala evropska različica 11. septembra tudi po številnih učinkih paranoje. Vsa varnostna in nacionalna vprašanja

so nenadoma močno odvisna od količine strahu: večji kot bo, bolj legitimne se bodo zdele vse vojaške in varnostne operacije.

Ravno zato sta paranoja in zmagoslavni pohod fašističnih idej vzporedna pojava, saj hranita eden drugega. Nova protiislamistična ideologija, ki se utegne še intenzivirati, utegne razgaliti vse globlje patologije evropske skupne politike. Verjetno je napačna domneva, da paranoidni stil mišljenja spodbuja predvsem nek homogen koktajl etničnih zastraševanj, različnih fašizmov, nacionalizmov in desnih ekstremizmov. Prej bo veljalo, da ločnica med različnimi političnimi opredelitvami pri njem ni odločilna, zato ni vezana na desnico in manj blizu levi. Videti je uspešen v vseh smereh. Sploh pa ni paranoja pomembna za politične akterje, ki jo jemljemo za priročno orodje vsakič, ko postane dominantna zahteva večine. Odklonilen odnos do beguncev pa je takšen verjetno že postal.

Identifikacija sovražnika zahteva nato njegovo polno izničenje in nevtralizacijo. In v takih trenutkih se, kot ugotavlja že omenjeni Hofstadter, sumnjičavost le še poglobi in zadene ob občutek frustracije, ker je zahteva previsoka. Paranoidni um zato, ker ni dosegel cilja, intenzivira svoje strahove, posledično pa narašča sovraštvo. Začarani krog vedno daljše spirale je s tem ustvarjen, paranoja se začne vesti kot nekakšen uroboros – mitična kača, ki grize svoj lastni rep in se hrani iz same sebe.

Da so muslimanski fanatiki in džihadisti, "islamo-fašisti", na las podobni domačim protiislamističnim rasistom in nestrpnem, je te dni ugotavljal Slavoj Žižek. S tem verjetno pritrjuje temu, čemur v psihoanalizi pravijo mehanizem projekcije: v osovraženega Drugega dejansko prezrcalimo svoje najbolj lastne podobe. Vendar se s slavnim filozofom ni mogoče strinjati v ponujenih rešitvah, kako zajeziti migrantski val, in v njegovi eksplicitni stigmatizaciji zaradi veroizpovedi in porekla. Tudi Žižek namreč na koncu venomer poudarja kulturne razlike in dejstvo, da se bodo morali prišleki nujno prilagoditi evropskim kulturnim vzorcem, s čimer jih stereotipizira na natanko isti način, kot to danes počne dominantna evropska desnica. Če je Angela Merkel pred petimi leti bila kritizirana zaradi svoje grobe ocene, da je večkulturna družba v Evropi mrtva, če je ista kanclerka ravno obratno danes ostro grajana, ker je preveč odprla vrata Nemčije za migrante, se vloge počasi obračajo: njene pozicije prevzemajo vidni svetovni intelektualci. Morda še en dokaz, da paranoja zmaga na vseh koncih.

B. Vežjak